

پیش بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در تعدادی از دانشجویان و طلبه‌های حوزه علمی اردکان و میبد

منصور بیرامی^۱

عذرا محمدپناه اردکان^۲

پریا فاروقی^۳

مهدی قانعی^۴

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی دانشجویان دانشگاه و طلبه‌های حوزه علمی شهرستان اردکان و میبد انجام یافته است. **روش:** در این تحقیق، نمونه‌ای ۱۸۸ نفره شامل ۸۹ نفر دانشجوی کارشناسی و ۹۹ نفر طلبه حوزه علمی با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. سپس از آزمودنی‌ها خواسته شد که مقیاس هوش معنوی و اضطراب مرگ را تکمیل کنند. **یافته‌ها:** یافته‌های تحلیل رگرسیون چندگانه نشان داد که بالا بودن توانایی مقابله با مشکلات (زیرمقیاس هوش معنوی) نشانگر میزان پایین اضطراب مرگ در افراد است. نتایج حاصل از رگرسیون لجستیک نیز نشان داد که توانایی مقابله با مشکلات، پرداختن به سجایای اخلاقی و خودآگاهی، عوامل مناسبی در پیش‌بینی عضویت گروهی افراد برای دانشگاه و حوزه علمی‌اند. **نتیجه‌گیری:** نتایج نشان داد که مردان گرایش بیشتری به حضور در حوزه علمی دارند.

واژگان کلیدی: اضطراب مرگ، هوش معنوی، دانشجوی، طلبه حوزه علمی.

دریافت مقاله: ۹۳/۰۳/۱۹؛ تصویب نهایی: ۹۳/۱۰/۲۰.

۱. دکترای روان‌شناسی؛ استاد دانشگاه تبریز.
۲. دانشجوی دکترای روان‌شناسی عمومی دانشگاه تبریز؛ عضو هیئت علمی دانشگاه اردکان (نویسنده مسئول) / آدرس: اردکان، دانشگاه اردکان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی / نمابر: ۰۳۵۳۲۲۴۸۳۶۱ / Email: azramohammadpanah@yahoo.com
۳. دانشجوی دکترای روان‌شناسی عمومی دانشگاه تبریز.
۴. دانشجوی دکترای معارف اسلامی دانشگاه علامه طباطبایی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه اردکان.

الف) مقدمه

انسان با سایر مخلوقات در تولد، بیماری، جوانی، بلوغ، سالخوردگی و مرگ سهیم است؛ ولی از میان همه جانداران، تنها انسان است که به عنوان موجودی هوشمند می‌داند که روزی خواهد مرد. تفکر در باب مرگ، بهایی دارد که انسان باید پردازد و آن، سپری کردن عمر در سایه ترس از مرگ است. ترس از مرگ، هراس از ناشناخته‌ها نیست، بلکه بسیاری از ترسهای موجود در زندگی را هم که در محرومیتها و شکستها انعکاس می‌یابند، در بر می‌گیرد. (معتدی، ۱۳۸۶)

مرگ و ترس از آن، از نظر قرآن کریم به عنوان یک موضوع محوری مورد توجه بوده است. هیچ کس نمی‌تواند مرگ را از خود دور کند: «الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرؤُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (آل عمران: ۱۶۸)؛ «حتیٰ إذا جاء أحدهم الموت قال رب ارجعون لعلىٰ أعمل صالحا فيما تركت» (مؤمنون: ۲۳)؛ هنگامی که مرگ آنها فرا می‌رسد، می‌گویند ما را برگردان به جایی که بودیم تا عمل صالح انجام دهیم. همچنین امام علی (ع) در اسرار و رموز مرگ می‌فرماید: «ایها الناس، کل امری لاق ما یفر منه فی فراره؛ والاجل مساق النفس، والهرب منه موافاته. کم اطردت الايام ابحتها عن مکون هذا الامر فابی الله الا اخفاءه. هیهات! علم محزون!» (نهج البلاغه)؛ هر که از مرگ بگریزد، در همین فرارش با مرگ روبه‌رو خواهد شد؛ چرا که اجل در کمین جان است و سرانجام گریزها، هماغوشی با آن است! واه که چه روزگاری در پی گشودن راز مرگ بودم! اما خواست خدا این بود که این اسرار همچنان فاش نشوند! هیهات! چه دانشی سر به مهر!

انسان به طور غریزی به دنبال جاودانگی است و از این رو، در برابر هر گونه فکر درباره فنا و نابودی مقاومت می‌کند؛ چرا که آسیب‌پذیری انسان را یادآوری می‌کند. اضطراب مرگ شامل پیش‌بینی مرگ خود و ترس از فرایند مرگ و مردن در مورد افراد مهم زندگی است (گیره، ۲۰۰۲). بلسکی^۱ (۱۹۹۹) اضطراب مرگ را افکار، ترسها و هیجانات مرتبط به واقعه پایانی زندگی و فراتر از حالت عادی زندگی می‌داند.

یکی از راه‌های کاهش اضطراب و ترس از مرگ، روی آوردن به مذهب و گرایشهای مذهبی است و نشان داده شده که گرایشهای منفی به مذهب، ترس از مرگ را افزایش می‌دهد (تورسون، ۲۰۰۲). روان‌شناسان و سایر صاحب‌نظران علوم انسانی، تحقیقاتی را درباره ارتباط بین مذهب و سلامت روانی انجام داده‌اند؛ از جمله

1. Gire
2. Blesky
3. Thorson

پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در ... ♦ ۲۳

کروز^۱ (۲۰۰۳) بر این باور است که افراد مذهبی خود را تحت حمایت و لطف همه‌جانبه خداوند می‌بینند و بدین ترتیب، احساس اطمینان و آرامش عمیقی به آنان دست می‌دهد. در این میان، مفهوم هوش معنوی در بر دارنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسئله است که بالاترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی و بین فردی شامل می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطرافش و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می‌کند. چنانچه توانایی برای کمک جستن از منابع معنوی را به عنوان یک هوش قلمداد کنیم، پس این توانایی باید در حل مسائل زندگی و رسیدن افراد به اهداف کمک کند و منجر به سازگاری بهتر شود.

از تلفیق دو مفهوم هوش و معنویت، سازه هوش معنوی توسط زوهر و مارشال^۲ (۲۰۰۰) و پیش از آنها از سوی ایمونز^۳ (۲۰۰۰) مطرح شد. هوش معنوی استفاده از اطلاعات معنوی برای حل سازگارانۀ مشکلات زندگی و نیل به اهداف است. این مفهوم از روابط فیزیکی و شناختی فرد با محیط پیرامون خود فراتر رفته، وارد حیطه شهودی و متعالی دیدگاه فرد به زندگی می‌شود. او مبتکرانه پنج مؤلفه ظرفیت تعالی، توانایی ورود به حالت‌های معنوی، توانایی آراستن فعالیتها، توانایی استفاده از منابع معنوی در جهت حل مسائل و ظرفیت درگیری در رفتار فضیلت‌آبانه را برای هوش معنوی پیشنهاد کرده است. ولی در مقابل، معنویت، مفهومی دینی است و می‌توان اصالت معنویت در کلام وحی را به خوبی دریافت. به عبارتی؛ معنویت^۴ به عنوان یکی از ابعاد انسانیت، شامل آگاهی و خودشناسی می‌شود. ایمونز تلاش کرد معنویت را بر اساس تعریف گاردنر از هوش، در چارچوب هوش مطرح کند. او معتقد است معنویت می‌تواند شکلی از هوش تلقی شود؛ زیرا عملکرد و سازگاری فرد (مثلاً سلامتی بیشتر) را پیش‌بینی و قابلیت‌هایی را مطرح می‌کند که افراد را قادر می‌سازد به حل مسائل پردازند و به اهدافشان دسترسی داشته باشند. گاردنر، ایمونز را مورد انتقاد قرار می‌دهد و معتقد است باید جنبه‌هایی از معنویت را که مربوط به تجربه‌های پدیدارشناختی‌اند (مثل تجربه تقدس یا حالات متعالی)، از جنبه‌های عقلانی، حل مسئله و پردازش اطلاعات جدا کرد. گفتنی است که استعداد هوش معنوی در افراد مختلف، متفاوت است و در اثر برخورد با محیط‌های غنی که سؤالات معنوی را بر می‌انگیزاند، به تدریج تحول یافته، شکل می‌گیرد. (نقل از نازل، ۲۰۰۴)

1. Crause
2. Zohar & Marshall
3. Emmons
4. Spirituality
5. Nasel

۲۴ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

زوهر و مارشال (۲۰۰۰) دریافتند که بین هوش معنوی و دینداری رابطه‌ای وجود ندارد؛ به این صورت که ممکن است فردی از لحاظ هوش معنوی در سطح بالایی باشد، اما اعتقاد دینی نداشته باشد و در مقابل ممکن است شخصی بسیار مذهبی باشد اما هوش معنوی پایینی داشته باشد.

هوش معنوی در معنایی که افراد به روابط و تجربه‌های زندگی نسبت می‌دهند و روشی که افراد به واسطه آن زندگی‌هایشان را قابل فهم می‌کنند، نقش دارد. بنابر این، هوش معنوی به پدید آمدن حسی از آگاهی و معنا در ارتباط با موقعیت فرد در جهان و روابطش با دیگران کمک می‌کند. (سیسک و تورنس، ۲۰۰۱؛ نقل از: سهرابی و ناصری، ۱۳۹۱)

در مورد ارتباط بین مذهب و اضطراب مرگ، نتایج دوپهلویی حاصل شده است. لستر^۱ (۱۹۹۰) و لیمینگ^۲ (۱۹۸۰) در مطالعات خود گزارش کردند که هیچ همبستگی معناداری بین اضطراب مرگ و مذهب وجود ندارد. ولی در مقابل، داف و هیونگ^۳ (۱۹۹۵) و فیفل و برانکامب^۴ (۱۹۷۲)، همبستگی مثبت معناداری را بین اضطراب مرگ و مذهب گزارش کردند؛ در حالی که جین و پارویت^۵ (۲۰۰۶)، سهیل و اکرم^۶ (۲۰۰۲)، کراف، لتوین و باربر^۷ (۱۹۸۷)، الوارادو و همکاران^۸ (۱۹۹۳)، وفائی، عسکری‌زاده و رحمتی^۹ (۱۳۹۳)، همبستگی منفی بین معنویت و اضطراب مرگ را نشان دادند.

اردلت و کوینگ^۹ (۲۰۰۶)، منصورنژاد و همکاران (۱۳۹۱) و علی‌اکبری دهکردی، اورکی و برقی ایرانی (۱۳۹۰) ایرانی (۱۳۹۰) در مطالعات خود دریافتند که جهت‌گیری مذهبی درونی، به میزان زیادی با پذیرش مرگ و جهت‌گیری مذهبی بیرونی، به میزان زیادی با اضطراب مرگ همبستگی دارد.

محمدپور (۱۳۹۱)، مرعشی و همکاران (۱۳۹۱)، لطفی و سیار (۱۳۸۷) و نادری و روشنی (۱۳۸۹) در مطالعه خود دریافتند بین هوش معنوی و اضطراب مرگ، رابطه معنادار وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون در پژوهش آنها نشان داد از میان متغیرهای پیش‌بین، تنها متغیر هوش معنوی پیش‌بینی‌کننده اضطراب مرگ بود. بر اساس یافته‌های این پژوهشها، رشد هوش معنوی از میزان ترس از مرگ در سالمندان می‌کاهد.

1. Lester
2. Leming
3. Duff & Hong
4. Feifel & Branscomb
5. Jain & Purohit
6. Suhail & Akram
7. Kraff, Litwin & Barber
8. Alvarado, Templer, Bresler & Dobson
9. Ardelt & Koenig

پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در ... ۲۵

از سوی دیگر، تعدادی از مطالعات به طور خاص بر نقش جنسیت به عنوان یک متغیر تعدیل‌کننده در ارتباط بین معنویت و سلامتی متمرکز شده‌اند. بعضی از محققان، از جمله یونگ، معتقدند که در زنان تحول معنویت متفاوت از مردان صورت می‌گیرد (نقل از غباری بناب و همکاران، ۱۳۸۶). مطالعه ماسلکو و کوبزانسکی^۱ (۲۰۰۶) نیز نشان داد که شرکت در فعالیتهای مذهبی عمومی، مهم‌ترین پیش‌بین سلامت مردان است؛ در حالی که چنین ارتباطی در زنان وجود ندارد. از سوی دیگر، مطالعات روزنامه کاتولیک ملی در ایالت متحده آمریکا^۲ (۱۹۹۴) نشان می‌دهد که زنان کاتولیک آمریکا به دلیل تأکید بر تصویر مردگونه خدا و زبان جنسیتی منحصر به فرد موجود، احساس بیگانگی نسبت به کلیسا دارند و لذا گرایش کمتری به اعمال مذهبی دارند. پژوهش میرهاسمیان^۳ (۱۳۷۸) نیز نشان داد که مردان نسبت به زنان گرایشهای مذهبی بیشتری دارند.

با توجه به اطلاعات به دست آمده در مورد ارتباط هوش معنوی و اضطراب مرگ، پژوهشهایی انجام شده است ولی تا کنون، مطالعه‌ای در خصوص پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس مؤلفه‌های هوش معنوی و گرایش افراد به رشته‌های حوزوی و دانشگاهی و تفاوت‌های جنسیتی صورت نگرفته است. لذا انجام پژوهش حاضر تازگی داشته و یافته‌های آن، در مرزهای دانش قرار دارد.

این پژوهش سعی در پاسخگویی به سؤالات ذیل دارد:

۱. آیا هوش معنوی می‌تواند اضطراب مرگ را پیش‌بینی کند؟
۲. آیا براساس اضطراب مرگ و مؤلفه‌های هوش معنوی می‌توان عضویت افراد در رشته‌های دانشگاهی و حوزوی را پیش‌بینی کرد؟
۳. آیا تفاوت‌های جنسیتی در گرایش افراد به حوزه و دانشگاه وجود دارد؟

ب) روش

پژوهش حاضر از نوع همبستگی است. جامعه آماری شامل دانشجویان دانشگاه و طلبه‌های حوزه علمی شهرستان اردکان و میبد در سال ۱۳۹۲ می‌باشد. آزمودنی‌های پژوهش حاضر تعداد ۱۸۸ نفر، شامل ۸۹ نفر دانشجوی کارشناسی از دانشگاه اردکان (۳۰ پسر و ۵۹ دختر) با میانگین سنی ۲۲/۱۶ و ۹۹ نفر طلبه حوزه علمی اردکان و میبد (۴۰ پسر و ۵۹ دختر) با میانگین سنی ۲۴ سال بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. تمامی گروه نمونه به صورت داوطلبانه، آگاهانه و با اخذ رضایت راجع به محرمانه ماندن

1. Maselko & Kubzansky

2. National Catholic Reporter (NCR)

۲۶ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

اطلاعات در پژوهش شرکت کردند و مورد بررسی و آزمون قرار گرفتند. این تعداد افراد با در نظر داشتن جدول پیشنهادی کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) برای تبیین حجم نمونه انتخاب شدند.

برای سنجش هوش معنوی و اضطراب مرگ در این پژوهش، از پرسشنامه‌های ذیل استفاده شد: مقیاس هوش معنوی ۴۲ سؤالی بدیع و همکاران (۱۳۸۹)، چهار مؤلفه تفکر کلی و اعتقادی، توانایی مقابله و تعامل با مشکلات، پرداختن به سجایای اخلاقی و خودآگاهی را در یک طیف لیکرت پنج درجه‌ای مشخص می‌کند. پرسشنامه هوش معنوی توسط بدیع و همکاران (۱۳۸۹) طراحی شده که برای تعیین روایی آن از تحلیل عاملی با روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش واریماکس استفاده شده است. برای تعیین پایایی پرسشنامه هوش معنوی، از دو روش آلفای کرونباخ و تنصیف استفاده شد که برای پرسشنامه به ترتیب برابر با ۰/۸۵ و ۰/۷۸ است. این مقدار نشان‌دهنده پایایی پرسشنامه است. (بدیع و همکاران، ۱۳۸۹)

مقیاس اضطراب مرگ شامل ۱۵ ماده است و توسط تمپلر (۱۹۷۰) ساخته شده که نگرش آزمودنی‌ها را به مرگ می‌سنجد. آزمودنی‌ها پاسخهای خود را به هر سؤال، با گزینه‌های بلی یا خیر مشخص می‌کنند. بررسی‌های به عمل آمده در مورد روایی و پایایی مقیاس اضطراب مرگ نشان می‌دهد که این مقیاس از اعتبار قابل قبولی برخوردار است. در ایران، پایایی و روایی این پرسشنامه توسط رجیبی و بحرانی (۱۳۸۰) بررسی شده و ضریب پایایی تنصیفی را ۰/۶ و ضریب همسانی درونی را ۰/۷۳ گزارش کرده‌اند.

ج) یافته‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل رگرسیون چندگانه و تحلیل رگرسیون لجستیک استفاده شد. یافته‌های توصیفی پژوهش حاضر، حاکی از توزیع جنسیت و وضعیت تأهل آزمودنی‌ها بود. (جدول ۱)

جدول ۱: فراوانی و درصد توزیع متغیر جنسیت و وضعیت تأهل افراد در دو گروه دانشگاه و حوزه علمیه

متغیر		گروه		دانشگاه		حوزه علمیه	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۳۰	۳۳/۷	۴۰	۴۰/۴		
	زن	۵۹	۶۶/۲	۵۹	۵۹/۵		
	کل	۸۹	۱۰۰	۹۹	۱۰۰		
وضعیت تأهل	مجرد	۶۷	۷۵/۲	۶۷	۶۷/۶		

پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در ... \diamond ۲۷

۳۲/۳	۳۲	۲۴/۷	۲۲	متأهل	
۱۰۰	۹۹	۱۰۰	۸۹	کل	

همان طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، بیشترین شرکت‌کنندگان در پژوهش، هم در گروه دانشگاه و هم گروه حوزه علمیه، از گروه زنان و مجرد می‌باشند. در یافته‌های به دست آمده، ملاحظه می‌شود شرکت‌کنندگان پژوهش در دامنه سنی ۱۵ تا ۴۷ سال قرار داشتند و گروهها از نظر توزیع سنی به نسبت در یک محدوده قرار دارند.

نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه برای پیش‌بینی نمرات اضطراب مرگ بر اساس نمرات هوش معنوی بعد از بررسی مفروضه‌ها در جدول ۲ و ۳ گزارش شده است.

جدول ۲: خلاصه مدل رگرسیون

گام	R	مجدور R	ضریب تعیین تعدیل شده	دوربین واتسون
۱	-۰/۳۳	۰/۱۱	۰/۰۹	۱/۸۷

جدول ۳: تحلیل رگرسیون خرده‌مقیاس‌های هوش معنوی بر اضطراب مرگ

منبع	ضریب b	بتا (Beta)	T	سطح معناداری
تفکر کلی و بعد اعتقادی	-۰/۰۰۸	-۰/۰۲۱	-۰/۲۰	۰/۸۳
توانایی مقابله و تعامل با مشکلات	-۰/۱۱	-۰/۳۴	-۴/۶۸	۰/۰۰
پرداختن به سجایای اخلاقی	۰/۰۲۸	۰/۰۵	۰/۵۲	۰/۵۹
خودآگاهی و عشق و علاقه	۰/۰۲۱	۰/۰۳	۰/۳۶	۰/۷۱

همان طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، از بین خرده‌مقیاس‌های هوش معنوی، تنها توانایی مقابله و تعامل با مشکلات، پیش‌بینی کننده اضطراب مرگ بود؛ به طوری که ۳۴ درصد نمرات اضطراب مرگ از طریق این عامل پیش‌بینی می‌شد.

۲۸ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

قبل از اجرای تحلیل رگرسیون چندگانه و لجستیک، مفروضه‌های آن (نرمال بودن توزیع داده‌ها، همگنی واریانس خطا و چند هم خطی بودن) مورد بررسی قرار گرفت و تأیید شدند. بنابر این، استفاده از این تحلیل مجاز است. رگرسیون لجستیک برای پیش‌بینی عضویت گروهی اجرا شد.

جدول ۴: نتایج تحلیل رگرسیون لجستیک برای پیش‌بینی احتمال عضویت گروهی (دانشگاه و حوزه علمیه)

نسبت احتمال	P	Df	والد (Wald)	S.E.	B	
۲/۰۶	۰/۰۳	۱	۴/۵۰	۰/۲۴	۰/۷۲	جنسیت
۱/۰۲	۰/۳۷	۱	۰/۷۹	۰/۰۳	۰/۰۲	تفکر کلی و بعد اعتقادی
۱/۰۳	۰/۰۴	۱	۳/۹۷	۰/۰۱	۰/۰۳	توانایی مقابله و تعامل با مشکلات
۰/۸۹	۰/۰۱	۱	۶/۳۱	۰/۰۴	-۰/۱۰	پرداختن به سجایای اخلاقی
۱/۱۰	۰/۰۳	۱	۴/۴۳	۰/۰۴	۰/۰۹	خودآگاهی و عشق و علاقه
۱/۰۵	۰/۳۷	۱	۰/۷۸	۰/۰۵	۰/۰۵	اضطراب مرگ
۰/۰۳	۰/۰۲	۱	۵/۳۷	۱/۴۴	-۳/۲۳	مقدار ثابت

مدل شامل شش متغیر پیش‌بین (جنسیت، خرده‌مقیاس‌های هوش معنوی شامل تفکر کلی و بعد اعتقادی، توانایی مقابله و تعامل با مشکلات، پرداختن به سجایای اخلاقی، خودآگاهی و عشق و علاقه، نمره اضطراب مرگ در افراد) بود. مدل کلی که شامل همه پیش‌بین‌ها بود، از لحاظ آماری معنادار بود ($N=188$) = ۲۲/۸۸

پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در ... ♦ ۲۹

$\chi^2(6, P < 0/001)$. این نشان می‌دهد که مدل قادر است بین افرادی که گزارش کرده‌اند دانشگاهی‌اند و آنهایی که گزارش کرده‌اند حوزوی‌اند، تفاوت قائل شود. مدل به عنوان یک کل بین ۱۱/۵ درصد (مجذور R کاکس و اسنل) و ۱۵/۴ درصد (مجذور R نگل کرک) از واریانس عضویت گروهی و ۷۰/۲ درصد موردها را به درستی طبقه‌بندی کند. همان طور که در جدول ۴ نشان داده شده است، تنها چهار متغیر پیش‌بین به طور آماری سهم منحصر به فردی برای مدل داشته‌اند: جنسیت ($p=0/03$)، توانایی مقابله و تعامل با مشکلات ($p=0/04$) و پرداختن به سجایای اخلاقی ($p=0/01$) و خودآگاهی و عشق و علاقه ($p=0/03$). قوی‌ترین پیش‌بین جنسیت با نسبت احتمالی ۲/۰۶ بود. این بیانگر آن است که جنسیت، دو برابر بیشتر از سایر عوامل در پیش‌بینی عضویت برای گروه دانشگاهی یا حوزوی مؤثر باشد. بعد از این عامل به ترتیب عوامل خودآگاهی و عشق و علاقه، توانایی مقابله و تعامل با مشکلات و پرداختن به سجایای اخلاقی در پیش‌بینی عضویت گروهی اهمیت داشتند.

(د) بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از آزمون سؤال اول، مبنی بر پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس نمرات هوش معنوی در افراد، نشان داد که نمرات هوش معنوی، ۱۱ درصد واریانس در اضطراب مرگ را تبیین می‌کنند ($R^2=0.11$). به عبارتی؛ بالابودن سطح هوش معنوی و به خصوص توانایی بالا در مقابله و تعامل با مشکلات، پیش‌بینی‌کننده میزان پایین اضطراب مرگ در افراد است. یافته‌های به دست آمده از این پژوهش با یافته‌های قبلی جین و پارویت (۲۰۰۶)، سهیل و اکرم (۲۰۰۲)، کراف، لتوین، باربر (۱۹۸۷)، الوارادو و همکاران (۱۹۹۳)، وفائی، عسکری‌زاده و رحمتی (۱۳۹۳)، همخوانی دارد. مرگ از همان ابتدا کانون اصلی خرافات و باورهای گوناگون قرار گرفته و بشر برای رویارویی با این پدیده ناشناخته و هراسناک به مذهب و فلسفه پناه برده و با توسل به علم و هنر، تحمل آن را آسان‌تر کرده است. معنویت، ترس از مرگ را کاهش می‌دهد و هوش معنوی زمانی نمایان می‌شود که فرد زندگی‌اش را با معنویت کامل سپری می‌کند (لین، ۲۰۰۰). همچنین پژوهشها نشان می‌دهند که مذهب، اساسی‌ترین و مهم‌ترین مسئله در شخصیت سالم و وحدت روانی است و وحدت روانی با سیستم ارزشی که

۳۰. فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

بتواند به حیات معنی و هدف بدهد، مرتبط است. ویژگی‌هایی که لازمه هوش معنوی‌اند، احتمالاً در کنار توانایی‌ها و فعالیت‌های دیگری قرار دارند که عبارتند از: دعا کردن، تعمق، رویاها و تحلیل رویا، باورها و ارزش‌های دینی و معنوی، شناخت و مهارت در فهم و تفسیر مفاهیم مقدس و توانایی داشتن حالات فراروندگی. به عنوان مثال، بعضی از حقایق قدیمی همانند آزار نرساندن که فضایل اخلاقی را مورد توجه قرار می‌دهند، ممکن است به عنوان روش‌هایی برای تقویت هوش معنوی مطرح باشند. همچنین مسائل معنوی ممکن است شامل مواردی از قبیل تفکر در مورد سؤالات وجودی مانند وجود زندگی پس از مرگ، جستجوی معنا در زندگی، علاقمندی به عبادت و تعمق مؤثر، رشد حس هدفمندی زندگی، رشد رابطه با خود، هماهنگی با قدرت برتر و نقش آن در زندگی خود باشد (نازل، ۲۰۰۴). با توجه به آنکه افراد دارای گرایش مذهبی، ارزش‌های مذهبی را درونی کرده، آن را به مثابه هدف در نظر می‌گیرند و از آن برای مقابله با مشکلات و رفع نیازهای خود کمک می‌گیرند (گارسوخ، ۱۹۸۸)، ازین رو نتایج به دست آمده برای پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس توانایی مقابله و تعامل با مشکلات افراد، قابل توجیه است.

همچنین در نتایج حاصل از جدول رگرسیون لجستیک، مشاهده شد که چهار مؤلفه جنسیت، توانایی مقابله و تعامل با مشکلات، پرداختن به سجایای اخلاقی و خودآگاهی، عشق و علاقه، عوامل مناسبی در پیش‌بینی عضویت گروهی افراد برای دانشگاه و حوزه علمیه می‌باشند. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت که باورهای مذهبی منجر به یک سلسله عواطف و احساسات مثبت می‌شوند که از طریق سیستم ایمنی برای سلامتی مفیدند. از جمله این عواطف می‌توان به سجایای اخلاقی همچون: صبر، توکل، رحمت، سکینه، اطمینان، خشوع، تسلیم، رضا و ... اشاره کرد که اسلام به خوبی از عهده تبیین آن بر آمده است (مرعی، ۱۳۸۳؛ نقل از: علی‌اکبری دمکردی و همکاران، ۱۳۹۰). همچنین المر و همکارانش در بررسی تحقیقات انجام گرفته در مورد اثرات معنویت بر سلامت فرد، دریافته‌اند که معنویت با بیماری کمتر و طول عمر بیشتر همراه است. افرادی که دارای جهت‌گیری معنوی‌اند، هنگام مواجهه با جراحی، بهتر به درمان پاسخ می‌دهند و به شکل مناسب‌تری با آسیب‌دیدگی و بیماری کنار می‌آیند (ایموز، ۲۰۰۰؛ نقل از نازل، ۲۰۰۴). در مجموع، با توجه به نتایج این پژوهش و به تبعیت از پژوهش‌های دیگر می‌توان گفت که وجود سجایای اخلاقی در گرایش افراد به حیطه‌های مذهبی و عضویت در حوزه‌های علمیه مؤثر است و گرایش مذهبی می‌تواند به زیستن و مردن انسان معنا داده، موجب امیدواری و خوش‌بینی، احساس کنترل و کارآمدی شود. افرادی که دارای معنویت درونی شده و فعال می‌باشند، همچنین از سجایای اخلاقی و حس نودوستی قوی برخوردارند و انگیزه اصلی خود را در انسان بودن و حفظ کرامت او به منظور تقرب به درگاه خداوند جستجو می‌کنند، با روی آوردن به معنویات، سلامت خود و دیگران را حفظ می‌کنند. همچنین افراد با توانایی پایین در مقابله با مشکلات، معمولاً گرایش بیشتری به عضویت در اماکن و

پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در ... ♦ ۳۱

دانشگاه‌های حوزوی دارند تا با آموزش کافی قرآن و متون عرفانی، بتوانند با مسائل و مشکلات دنیای واقعی بهتر کنار آیند. به عبارتی؛ ورنه و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسیدند که اشخاصی که در روبه‌رو شدن با رویدادهای تنش‌زا و مشکلات، نتوانند از راهبردهای سازگارانه تنظیم شناختی هیجان (پذیرش و ارزیابی مجدد) استفاده کنند، اضطراب بیشتری نشان داده، به سوی افراد و اماکنی می‌روند که با دریافت آموزش‌های مناسب، گام مؤثرتری در حل مسائل و مشکلات خود بردارند و حوزه‌های علمیه می‌توانند یکی از بهترین مکانها برای آموزش معنویت و استفاده از راهبردهای سازگارانه تنظیم شناختی هیجان باشند. گسترش خودآگاهی به معنای داخل شدن یا خارج شدن از حالت‌های معنوی (شامل هشیاری مطلق، هشیاری مربوط به عالم هستی) است که این هشیاری، در پرتو آگاهی از حالت وجود حاصل می‌شود، خودآگاهی به طور کلی هشیاری به عنوان آگاهی شخص از چیزی یا حالت وجود (آگاه نسبت به پاسخ‌دهی به محیط شخصی) است (لغتنامه آکسفورد، ۲۰۰۱؛ نقل از: جاری و ذاکری، ۱۳۸۹). زمانی که توجه مستقیماً متوجه درون است، فرد ممکن است تلاش کند تا به احساس‌های ذهنی و تفکرات خود توجه کند. ابتدا فرد ممکن است کاملاً درگیر موضوعات شخصی شود و نتواند ذهنش را خالی کند. در خودآگاهی، آگاهی از تغییر جهت ارادی توجه می‌تواند آغازی بر فرایند تفکر کنار گذاشتن عادات فکری پیشین و الگوهای رفتاری باشد (وگان، ۲۰۰۳). خودآگاهی پایین، عامل مؤثری در گرایش و عضویت افراد در حوزه‌های علمیه است تا از طریق کنار گذاشتن موضوعات دنیوی و خالی کردن ذهن، فرصت شناخت بیشتر از خود را پیدا کرده، بهتر و سالم‌تر زندگی کنند و اغتشاش هیجانی کمتری داشته باشند.

یکی دیگر از عوامل پیش‌بینی کننده عضویت گروهی افراد در دانشگاه و حوزه علمیه، جنسیت است که با توجه به پژوهش حاضر مشخص می‌شود مردان گرایش بیشتری به حضور در حوزه علمیه دارند. این یافته را می‌توان به گونه‌ای با پژوهش‌های تورسن و پوول (۲۰۰۶)، میرهاشمیان (۱۳۷۸) همسو دانست. ترس از تنهایی، بیماری و ناتوانی و ... باعث می‌شود اغلب زنان از سالمندی و مرگ بهراسند و با بیانگری هیجانی، با این احساس‌های آزارنده کنار آیند؛ ولی اجتناب مردان از این موضوع بیشتر است، با توجه به اینکه هیچ‌کس نمی‌تواند مرگ را از خود دور کند. بنابر این، مردان سعی دارند با مراجعه بیشتر به افراد و مکان‌هایی که راه مقابله بهتر و پذیرش مناسب‌تر این مسئله را می‌دانند، تا حدودی هیجانات منفی و اضطراب این موضوع را کنترل کنند. از سوی دیگر، مردان با گرایش به حوزه‌های علمیه، تقویت کننده اجتماعی دریافت می‌کنند که می‌تواند توجیهی برای گرایش بیشتر مردان باشد. کانیس (۲۰۰۲) مطرح می‌کند که تجارب فیزیکی زنان و مراسم طبیعی از قبیل یائسگی،

۳۲ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

بارداری و تولد، به زنان درک عمیق‌تری از حوزه‌های مذهبی زندگی را می‌دهد. به نظر می‌رسد مردان به دلیل محرومیت از چنین تجاربی، جهت تقویت باورهای مذهبی نیاز به آموزش مستقیم‌تری دارند.

ه) نتیجه‌گیری

مفهوم هوش معنوی در بر دارنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسئله است که بالاترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی، بین فردی و ... شامل می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطرافش و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می‌کند. این هوش به فرد، دیدی کلی در مورد زندگی و همه تجارب و رویدادها می‌دهد و او را قادر می‌سازد به چارچوب‌بندی و تفسیر مجدد تجارب خود پرداخته، شناخت و معرفت خویش را عمق بخشد و اضطراب خود را در برخورد با مسائل مختلف زندگی کاهش دهد. نتیجه پژوهش حاضر در مورد پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی، مبین این مطلب است که مؤلفه‌ی مقابله با مشکلات می‌تواند اضطراب مرگ افراد را پیش‌بینی کند. به عبارتی؛ هر چه افراد در هوش معنوی نمرات بالاتری کسب کنند، برآورد می‌شود که اضطراب مرگ پایین‌تری را نشان می‌دهند. از سوی دیگر، مؤلفه‌های مقابله با مشکلات، خودآگاهی و سجایای اخلاقی (از مؤلفه‌های هوش معنوی) و جنسیت، در گرایش افراد به حوزه یا دانشگاه اثرگذارند؛ ولی نمرات اضطراب مرگ در این دو گروه از افراد، تفاوت معناداری ندارند. این یافته به این معنی است که وجود سجایای اخلاقی در گرایش افراد به حیطه‌های مذهبی و عضویت در حوزه‌های علمیه مؤثر است. همچنین افراد با توانایی پایین در مقابله با مشکلات و افراد با خودآگاهی پایین و همچنین مردان، معمولاً گرایش بیشتری به عضویت در اماکن و دانشگاه‌های حوزوی دارند.

پیشنهادها

پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی، نقش متغیرهای پیش‌بین و تعدیل‌کننده دیگر برای کمک به فهم بیشتر این رابطه و شناسایی عوامل تأثیرگذار بررسی شود. همچنین بر این اساس با توجه به نقش هوش معنوی در سلامت روان افراد و با توجه به اینکه رابطه بین هوش معنوی و اضطراب مرگ از شفافیت لازم برخوردار نیست، انجام پژوهش‌هایی در این مسیر، در فرهنگ‌های مختلف از جمله جوامع اسلامی ضروری به نظر می‌رسد و مسئولان جامعه، از جمله مسئولان فرهنگی و دینی باید توجه بیشتری داشته و برنامه‌های خاصی را در جهت مدیریت اضطراب مرگ و افزایش هوش معنوی پیش‌بینی کنند.

سپاسگذاری

پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در ... ♦ ۳۳

در نهایت از همکاری دانشجویان محترم در دانشگاه اردکان و حوزه علمیّه اردکان، سپاسگزاری و

قدردانی می‌شود.

منابع

- بدیع، علی؛ الهام سواری، نجمه باقری دشت بزرگ و وحیده لطیفی (۱۳۸۹). «ساخت و اعتباریابی پرسشنامه هوش معنوی». اولین همایش ملی روان‌شناسی دانشگاه پیام نور تبریز.
- چاری، مسعود و حمیدرضا ذاکری (۱۳۸۹). «تأثیر زمینه‌های تحصیلی، دانشگاهی، علوم دینی، هنری بر هوش معنوی، کوششی در راستای روان‌سازی و پایایی مقیاس هوش معنوی». فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، دوره ۱، ش ۱: ۹۳-۷۳.
- رجبی، غلامرضا و محمود بحرانی (۱۳۸۰). «تحلیل عاملی سؤالهای مقیاس اضطراب مرگ». مجله روان‌شناسی، ش ۲۰: ۳۴۴-۳۳۱.
- سهرابی، فرامرز و اسماعیل ناصری (۱۳۹۱). هوش معنوی و مقیاسهای سنجش آن. تهران: آوای نور.
- علی‌اکبری دهکردی، مهناز؛ محمد اورکی و زیبا برقی ایرانی (۱۳۹۰). «بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی با اضطراب مرگ و از خودبیگانگی در سالمندان استان تهران». پژوهشهای روان‌شناسی اجتماعی، دوره اول، ش ۲.
- غباری بناب، باقر؛ محمد سلیمی، لیل سلیمانی و ثنا نوری مقدم (۱۳۸۶). «هوش معنوی». فصلنامه علمی-پژوهشی اندیشه نوین دینی، دوره سوم، ش ۱۰: ۱۴۷-۱۲۵.
- محمدپور، فهیمه (۱۳۹۱). «بررسی رابطه بین هوش معنوی و اضطراب مرگ در دانشجویان». کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی. [بی‌جا]: [بی‌نا].
- مرعشی، سید علی؛ عبدالزهره نعامی، کیومرث بشلید، یداله زرگر و باقر غباری بناب (۱۳۹۱). «تأثیر آموزش هوش معنوی بر بهزیستی روان‌شناختی، اضطراب وجودی و هوش معنوی در دانشجویان دانشکده نفت الزهراء». مجله دستاوردهای روان‌شناختی، دوره چهارم، ش ۱.
- معتمدی، غلامحسین (۱۳۸۶). انسان و مرگ: درآمدی بر مرگ‌شناسی. تهران: مرکز.
- منصورنژاد، زهرا؛ محمدباقر کججاف، فریبا کیانی، رضا پورسید (۱۳۹۱). «بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و جنسیت با اضطراب مرگ در بین دانشجویان». پژوهشهای علوم شناختی و رفتاری، سال دوم، ش ۲ (بهار و تابستان).
- میرهاشمیان، حمیرا (۱۳۷۸). «تأثیر اعتقادات مذهبی در شکل‌گیری منبع کنترل و نیمرخ روانی دانشجویان دانشگاه تهران». دانشگاه اسلامی، ش ۸: ۸۰-۶۹.
- نادری، فرح و خدیجه روشنی (۱۳۸۹). «رابطه هوش معنوی و هوش اجتماعی با اضطراب مرگ زنان سالمند». فصلنامه زن و فرهنگ، سال دوم، ش ۶: ۶۷-۵۵.

۳۵ ♦ پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در ...

- وفائی، زینب؛ قاسم عسکری‌زاده و عباس رحمتی (۱۳۹۳). «رابطه هیجان‌خواهی، شوخ‌طبعی و نگرش دینی با اضطراب مرگ». *روان‌شناسی و دین*، سال هفتم، ش ۱ (۲۵): ۴۹-۶۸.
- Aliakbari Dehkordi , Mahnaz; Mohammad Oraki and Ziba Barghi Irani (2011) " **the Relation Between Religious Orientation and Death Anxiety and Alienation Among Tehran Province Elderly** " *Social Psychology Researches* ,Vol.1, No.2.
- Alvarado, K.A.; D.I. Templer, C. Bresler & S. Thomas-Dobson (1993). "The Relationship of Religious Variables to Death Depression and Death Anxiety". *Journal of Clinical Psychology*, P: 202-204.
- Ardelt, M. & C. Koenig (2006). "The Role of Religion for Hospice Patients and Relatively Healthy Older Adults". *Research on aging*, 28: 184-215.
- Badei , Ali ; Elham Savari , Najmeh Bagheri Dashte Bozorg and Vahideh Latifi (2010) " **Authenticity of Spiritual Inelegance Questionnaire** ." the First National Conference on Psychology at Tabriz Payame Nour University.
- Blesky, J. (1999). *The Psychology of Aging*. Brooks/Cole Publication Company.
- Charri, Masuod and Hamidreza Zakeri (2010) " **the Effect of Academic Education , Art and Religious Sciences on Spiritual Inelegance ; to Promote the Validity and Reliability of Spiritual Inelegance Scale** " , *Quarterly Journal of Training Evaluation*,Vol.1 ,No.1 : 73-93.
- Cruase, Lisa (2003). "The Post-Outburst Photometric Behavior of v838 Mon". *Monthly Notice of the Royal Astronomical Society*, Vol. 341, issue 3: 105-121.
- Duff, R. & K. Hong (1995). "Age Density, Religiosity and Death Anxiety in Retirement Communities". *Review of Religious Research*, 37: 19-32.
- Emmons, R.A. (2000). "Is Spiritually an Intelligence? Motivation Cognition and Psychology of Ultimate Concern". *The International Journal for the Psychology of Religion*, 10: 320-326.
- Feifel, H. & A. Branscomb (1972). "Who is Afraid of Death?". *Journal of Abnormal Psychology*, 81: 202-288.
- Ghobari Bonab , Bagher; Mohammad Salimi , Leyla Selyani and Sana Noorimoghaddam (2007) " **Spiritual Inelegance** " , *Quarterly Journal of Modern Religious Thought* ,Vol.3 , No10 : 125-147.
- Gire, J.T (2002). "How Death Imitates Life: Cultural Influences on Conceptions of Death and Dying". In W.J. Lonner, D.L. Dinnel, S.A. Hayes, & D.N. Sattler. *Online Readings in Psychology and Culture*.
- Gorsuch, R.L. (1988). "Psychology of Religion". *Annual Review of Psychology*, 39: 201-221.

- Jain, M. & P. Purohit (2006). "Spiritual Intelligence: A Contemporary Concern with Regard to Living Status of the Senior Citizens". *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 32(3): 227-233.
- Kanis, S. (2002). "Theobiology and Gendered Spirituality". *J. American Behavior Scientist*, 45: 1866-1874.
- Kraft, W.; W. Litwin & S. Barber (1987). "Religious Orientations and Assertiveness: Relationship to Death Anxiety". *The Journal of Social Psychology*, 127: 93-95.
- Leming, M.R. (1980). "Religion and Death: A Test of Homan's thesis". *Omega*, 10: 347-364.
- Lester, D. (1990). **The Collet-Lester Fear of Death Scale: The Original Version and a Revision**. *Death Studies*, 14: 451-468.
- Levin, M. (2000). **Spiritual Intelligence: Awakening the Power of your Spirituality and Intuition**. London: Hodder & Stoughton.
- Mansour Nejad , Zahra; Mohammad Bagher Kajbaf , Fariba Kiani , Reza Pour Seyyed (2012) , " **the Relation Between Religious Orientation and Gender with Death Anxiety Among University Students** " , *Journal of Cognitive and Behavioral Sciences Research* , Vol.2 , No. 2(Spring and Summer).
- Marashi , Seyyed Ali ; Abdolzahra Neami , Kiomars Beshlees , Yaddollah Zargar and Bagher Ghobari Bonab (2012) " **the Effect of Teaching the Spiritual Intelligence on Psychological Welfare , Anxiety and Spiritual Intelligence of Students at Alzahra Oil Faculty** " *Journal of Psychological Achievements* , Vol.4,No.(1).
- Maselko, J. & L. Kubzansky (2006). "Gender Differences in Religious Practices Spiritual Experiences and Health: Results from the US General Social Survey". *Social Science & Medicine*, 62: 2848-2860.
- Mirhashemian , Homeira (1999) " **the Effect of Religious Beliefs on Formation of Control Recourses and Psychological Aspect of Tehran University Students** " , *Islamic University Journal* , No. 8 : 69-80.
- Mohammad Pour, Fahimeh (2012), " **the Relation Between Spiritual Intelligence and Death Anxiety Aming University Students**" *International Congress on Religious Culture and Thought*."
- Motamedi Gholam Hossien , (2007) " **Man and Death: an Introduction to Thanatology**" Tehran, markaz.
- Naderi , Farah and Khadijeh Roshani (2010) . '**the Relation Between Spiritual Intelligence and Social Intelligence with Elderly Women Death Anxiety** ' , *Quarterly Journal of Woman and Culture* , Vol.2, No.6: 55-67.

پیش‌بینی اضطراب مرگ بر اساس هوش معنوی در ... ۳۷

- Nasel, D.D. (2004). **Spiritual Orientation in Relation to Spiritual Intelligence: A Consideration of Traditional Christianity and New Age/Individualistic Spirituality; Unpublished thesis**. Australia: The University of South Australia.
- NCR. (1994). **Defecting in Place**. National Catholic Reporter, 101.
- Rajabi , Gholamreza and Mahmood Bohrani (2001) " **Analyzing the Questions on Death Anxiety Scale** " *Journal of Psychology*, No.20: 331-344.
- Sohrabi , Faramarz and Esmaeel Naseri (2012) ." **Spiritual Inelegance and Assessment Scales** " Tehran , Avaye Nour .
- Suhail, K. & S. Akram (2002). "**Correlates of Death Anxiety in Pakistan**". *Death Study*, 26: 39-50.
- Thorson, J.A. & F.C. Powell (2000). "**Death Anxiety in Younger and Older Adults**". In A. Tamer (Editor). *Death Attitudes and the Older Adults, Theories, Concepts and Applications*, Burner- Routledge, Ledge Philadelphia, P.123-136.
- Thorson, J.A. & F.C. Powell (2006). "**Elements of Death Anxiety and Meaning of Death**". *Journal of Clinical Psychology*, 44: 691-701.
- Vafae , Zeinab; Ghasem Askarizadeh and Abbas Rahmati (2014) ." **the Relation Between Excitement , Sense of Humor and Religious Attitude with Death Anxiety** " *Quarterly Journal of Psychology and Religion*, Vol.7. , No.1 (25):49-68.
- Vaughan, F. (2003). "**What is Spiritual Intelligence?**". *Journal of Humanistic Psychology*, 42.
- Werner, K.H.; P.R. Goldin, T.M. Ball, R.G. Heimberg & J.J. Gross (2011). "**Assessing Emotion Regulation in Social Anxiety Disorder: The Emotion Regulation Interview**". *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 33: 346-358.
- Zohar, D.; I. Marshall (2000). **SQ: Spiritual Intelligence, the Ultimate Intelligence**. New York: Bloomsbury Publishing

